

se odglaša krepkejša ta poziv: dvojica rodovincev se okorno priziblje in plava vkrog nje, in viribus unitis se nadaljuje krokót. Ne dolgo potem priletí kardelo rodovincev, oni na drevesi jih dvigaje se pozdravljajo, in ščokotánja ni konca ne kraja.

Kdor utegne in ima močne živce, obstane blizu tega zbora. Čim dalje tem bolj narašča broj novih pridružencev, vedno hujše je vriščanje, da bolé človeka ušesa. Napósled se vpokojí razburjena ptičja družčina in čujejo se le še posamezni glasovi, a tudi te zatopí drugo krokótánje. Tolsta vrana se povzdigne nad druge na vejo. Višnjevo-temno perje in golo lice, ki priča o neutrudljivem preiskavanji polja, znači starega ptiča. Zakrokoče in vse potihne.

„Tovariši — sotrpini, lahko rečem — prijatelji dragi in bratje! Predno se poslovimo s tem ravnim poljem in temnimi gozdi, ozrímó se na pripétljeje sedaj minulega poletja. Dajmo račun o svoji delovnosti v tej dôbi, pogledimo uspehe, ki smo jih dosegli, in slednjič ukrenímó, bodemo li tudi bodoče leto v tej dežéli nadaljevali svojo delavnost, katero hvalijo vsi izvedenci?“

Čestitljiva govornica prestane — najbrž, da bi si oddehnila — in zdajci se oglasi žoltokljunec „Ne — Ne!“ Ostri udarci kljuna iz obližja zapré kričájú glas, in ko se čestitljiva govornica ozrè nekaterikrat vkrog sebe, potegne kljun nekoliko kratov skozi peruti, kakor bi ga želela nabrusiti, stegne nogo od sebe, zahrče in prične oblastno z nova: „Tovariši! Na tisoče nas je priletelo marcija meseca v ta kraj, na mnogokateri visoki jag-nedi je bilo po dvajset in še več naših gnézd. Naše samice so légle po štiri, do po pet in celó šest jajec, našega broja bi zatorej moralo biti najmanj štirikrat toliko!“

Dolg premolk nastane. Nemi, s povešenimi perutimi čepé zborniki, a zdajci se zopet oglasi starka: „Naše vrste se rédijo, namesto da se polnijo. Oj! ti vran“ — nadaljuje z zamolklím glasom — „ti mišja smrt, govôri ti dalje, meni se ustavlja glas.“

Goli kljun pod perut uteknívši obmolknje starka. Zdajci sfrfrá krepak vran na vrh najvišega drevesa in izpregovorí z glasnim krokótom:

„Tovariši: Kar vam povem, je vsakdo med nami doživel sam, kar poročam, je tožna istina! — Človeku prijazne, prelétamo vrane vsako leto širôko morje in se ustavljamo tam, kjer moremo koristiti gospodu stvarstva. Za rátarjem pridno pobiramo gliste in hroste, po polji in vrtéh trebimo polže in kvarljive črvé, miši lovímó, kakor mačke, in ako plava nad kurami krágulj, svari jih naš krik. Prijatelji in dobrotniki smo človeškemu rôdu — a kakóva nam je plača? Našega dednega sovražnika, sovo, ljudjé nalašč redé, da nas morí, tudi imajo svoje veselje v tem, da nas streljajo, in vsak strelec prejme celó premijo, če nas umorí!

Sram jih bodi, brezumnikov! Izobraženci hočejo biti, izobražene kmetovalce se nazivljejo, a ne vedó ločiti prijatelja od sovražnika!“

Ako se pomisli, da vrane uže takó rade hripljejo, ni čudo, ako je tudi razvnetemu govorniku skôro zastal glas, in je hipno obmolknil.

Vzbudi se strašen krik, kakor po osvétí, za to izjavo rekóčnosti. Ko se potem nevolja poleže, oglasi se zopet čestitljiva prva govornica:

„Ni res! Mi ne bodemo človeku sovražni, in tudi ne moremo biti, ker nam ni moči prikrivati svoje navtore. Upajmo, da se obrne na boljše, kajti upati smemo, saj tudi ljudje upajo boljše bodočnosti. Jaz sicer ne doživím, da bi človek cenil naše zasluge o njega blagostanji, kajti stara sem uže. Toda vam, mladičem, zasvíta čas, da vas bode cenil človek, kakor gré našemu zarodu. Nikdar ne bode dolgo tega, da se bodo

kakor katekizma otroci v ljudski šoli učili bolj ceniti našo vrednost in korist. Ta čas skôro pride — a v tem potrpíte z zaslepljenim, napačno zavedénim človekom!“

To rekši se vzdigne k višku. Večina zbora sfofóče za njo.

Od kod premog ali kamnéno oglje? *)

Malo cenjen je bil nekđaj premog (Steinkohle). Leto za letom pa dobiva uže sedaj čedalje večo važnost, — al naši vnuki bodo vrednost njegovo še le prav spoznali, ko jim bo drv za kurjavo zmanjkalo popolno.

Naj po večem povemo onim, katerim je to oglje še malo znano: odkod je pričetek njegov.

Premog ni kamenje, čeravno je kamenju podoben; kako bi nek gorelo in žrjavico dajalo, ako bi bilo čisto kamenje? Premog je oglje rastlinsko, ki pa je po mnogih prekucijah zemlje okamnelo pod zemljo, iz katere se koplje kakor ruda tù in tam. Al nihče naj si ne misli, da kaj tacega se je zgodilo pred kacimi stoletji, — premog je živa priča tisoč- in tisočletne starosti naše zemlje.

Strašne so morale biti prekucije o stvarjenji sveta in ob splošni povodnji pozneje. Grozni potresi so celo zemljo majali, ogenj je iz njenega drobja švigal; rastline so se vnele, na kup je padlo marsikaj in voda je potem potopila vse. Al ravno potresi in povodnje so bili vzrok, da neizmrljivi gozdi tisočletnega velikega drevja, praprota in drugih rastlin niso zgoreli; le na kupe so bili zmetani, ki so na nekaterih krajih velikanskim goram enaki; tù so v odprta žrela zemlje padli, tam se v morje pogreznili, in povsod s kamenjem, peskom, kalužo in drugo nanosnino pokrili. Al strašno tlačenje od zgoraj in vročina od spodaj iz drobja zemlje, kjer je še bolj proti vrhu vse v raztopljenem stanu bilo, je naredilo, da so na kupe vržena drevesa in rastline, ki so še s kalužo, prstjo, kamenjem in drugo sodrgo zmešane bile, se goreče sčasoma skup stlačile in v oglje spremenile.

Tako so se iz tistih prvotnih gozdov z velikanskimi drevesi in rastlinami plazi premoga začeli.

Da ti plazi res nič družega niso, kakor uogljene rastline, katere so po takem strašnem tlačnji sčasoma okamnele, se lahko prepričamo, ako premog skoz povekšalno steklo ogledujemo. Tudi premog nam kaže tisto piskričastno tkanje, ki je vsem rastlinam lastno. Tudi se iz takih plazov premoga izkopujejo cele in še dobro ohranjen, akoravno široko narazena stlačena debela mnogovrstnih dreves in pa cele sklade listja in praproti, ki je vse v oglje spremenjeno ali pa na pol. Tudi vtisi cele praproti in družih rastlin so se uže našli v njem, in na Angleškem in v Ameriki so cele plaze iz samih debel in vej tiste prvotne velikanske hojkovine, več ko 100 čevljev dolžih, našli. — Do zdaj poznajo učenjaki uže več ko 80 sort dreves in čez 250 sort praproti iz prvotnega sveta. In da je največ hojevih dreves bilo, se s tem dokazuje, ker največi del premoga ima tisto čudno smolo ali olje v sebi, katera sedanji hojkovini pomanjkuje.

Ali tudi vtisi neke lazeče živali, katere hrodje je uže okamnelo in se le v plazih premoga najde, pričuje, da so le nekatera plemena manjših laznín takrat živele,

*) Kar pred tremi leti ni še bilo v Ljubljani, se zdaj od zore do mraka ponavlja, to je, da ponujajo kričači „štan-kolén“ po ulicah mu ne vedé imena slovenskega „premog“, a tudi stotero meščanov in meščank je, ki ne vedó, da „steinkohle“ ni kamen. Vred.

ker ostanki družih živali še niso dosihmal najdeni bili med plazovi premoga.

Ker se pa uže sedaj na milijone centov premoga vsako leto iz drobja zemlje izkopuje in za kurjavo na železnicah, v fabrikah, hišah in drugih potrebah porablja, ali ni očitno, da je premog, ki nam kuri, sveti in je še za marsikako drugo rabo, gotova priča starodavnih prekucij zemlje, zraven pa previdnosti dobrotljivega stvarnika, ki je pod zemljo shranil človeškemu rodu neizmerne zaklade kurjave, kedar mu bo za njo zmanjkalo drv na zemlji.

Zgodovinske stvari.

Rodbina

grofov Thurn-Valsassina. *)

Praded te staroslavne plemenite rodbine je Martin della Torre, gospodar v Valsassini. Umrli je leta 1147.

Njegov unuk Pagano († 1241) je bil gospodar v Milanu. Paganov sin Hermann († 1256) je ustanovil po svojem sinu Lombardo († 1256) goriško linijo: Thurn-Hoffer; sin Nappo († 1278) po svojem unuku Florimonte-Moschino friulsko linijo: Thurn-Villalta-Spesso; sin Francesco po svojem unuku: Lamoral linijo: Thurn-Taxis; Salvino pa Bleiburško in Radoljško linijo: Thurn-Valsassina, umrl je leta 1298.; — slednjič je sin Caverna ustanovil linijo Veronsko.

Členi te slavne rodbine so živeli na Nemškem, v Škandinaviji in Hispaniji. Na Štajarskem so grofje Thurni imeli grajščino Zbelovsko (Plankenstein blizu Polčán), katero je Jobst Freiherr von Thurn leta 1580. od štajarskega vojvode Karola kupil. Ta linija je nedavno izumrla. Dalje so bili grofi Thurni posestniki gradov: Šoštajn, Turniše, Turnovec, Arnfels, Anderburg, Lainhof, Schönbüchel, Borl (Ankenstein), Lemberškega trga, grada Rifnika (Reicheneck v fari sv. Jurija ob južni železnici) županije v Mozirji, Žunjeka itd. vse to na slovenskem Štajarskem.

Rodbina Thurn (prvotno „della Torre“ ali „Torriani“ imenovana) je dala oglejskemu patrijarhatu štiri imenitne cerkvene vladarje, in sicer: Raimonda († 1299), Gastona († 1317), Pagana († 1331) in Ludovika († 1363).

Iz te rodbine je bil Michael della Torre, škof Cenedski (Ceneda), pozneje kardinal, Johann (III), grof Thurn-Valsassina pa škof Lavantinski (1754 do 1762).

Mene najbolj zanimiva patrijarh Ludovico della Torre, ker je dvakrat prenočil pod ono streho, pod katero jaz zdaj prebivam. Papež Inocent VI. ga je sam v Avignonu izvolil leta 1359. za patrijarha oglejskega, popreje je Ludovico della Torre bil kanonik v Civalalu.

Čas njegovega vladarstva je bil zelo neugoden. Mladega avstrijskega vojvodo Rudolfa IV. ste gnali častilakomnost in želja svojo oblast povekšati v nepravedne boje. Želel je svojo državo do Adrije razširiti,

*) Ker je po najvišjem sklepu Njegovega veličanstva našega presvitlega cesarja kranjska dežela dobila v osebi grofa Gustava Thurn-Valsassina za blagor naroda vnetega glavarja, bode čestite čitatelje „Novic“ gotovo zanimala zgodovinska ta črtica. Vred.

zato je svoje orožje najpreje obrnil proti oglejskemu patrijarhu, spoznavši, da v nepokornih patrijarhovitih vasalih najde najpreje potrebnih zaveznikov.

Vojvoda Rudolf vzame patrijarhu Vipavo, Lož in Turjak na Kranjskem, Trebenj in Tibenj na Koroškem, slovenjegraško provincijo pa na Štajarskem. *)

Z vojvodom se združi Mainhard VII. grof Goriški in si prisvoji Tolmin in Gorenjesoško dolno (glej „Rubeis“ c. 933).

Patrijarhova posestva v Slovenjegraški provinciji, namreč grajščine Buchenstein, Waldeck, Turen itd. so takrat imeli Auffensteinci, koroški iz Tirolskega prišedši plemiči za „lehen“. Tudi ti so patrijarhu pokorščino odrekli in na Rudolfovo stran stopili.

Vojvoda Rudolf je z močno vojsko prišel do Cormonsa; patrijarh je bil prisiljen za primirje prositi, ki se je tudi dovolilo, a pod prav neugodnimi pogodbami.

Patrijarh Ludovico se je moral v Beč z 12 friulskimi plemiči podati, da tam razsodbo sliši iz ust cesarjevih. Cesar rimsko-nemški je takrat bil Karol IV., tast vojvode Rudolfa.

Patrijarh je potoval skoz Slovenjigradec in prenočil „in curia in foro antiquo“, v zdanjem starotrškem farovži. S tega je gledal podrtine močne Slovenjegraške trdnjave, katero je pred 50 leti pomagal podirati Henrik, škof Krški, in katerih niso Auffensteinci hoteli sopeset popraviti, dasiravno so bili obljudili.

Več ko sto let so v ta močno vtrjeni grad pohajali Oglejski patrijarhi in tam stanovali, plemenščino podeljevali svojim vazalom, zbirali okoli sebe duhovenstvo in dajali povelja za cerkveno in posvetno vladovanje te lepe provincije.

Ko patrijarh Ludovico pride v Beč, odkazali so mu stanovališče v nekem hospici, tam je moral kot jetnik čakati, dokler ni vojvoda Rudolf prišel nazaj v svoje poglavitno mesto.

Leta 1360. je patrijarh sklenil mir z vojvodo Rudolfom, a pogodbe bile so jako bridke, pustiti je moral vojvodi vsa posestva na Kranjskem, Štajarskem in Koroškem.

Tako je prišla Slovenjegraška provincija, ki je bila 111 let lastnina Oglejskega patrijarhata, v roke Habsburžanom, ki so gradove te provincije, namreč Buchenstein, Lehen, Gallenhofen, Feldenhofen, Vodriš, Gradiše, Rottenthurm, Slovenjograško trdnjavo itd. deloma plemičem dajali v zastavo (Pfand), deloma pa prodajali.

Leta 1737. dne 6. decembra je en člen staroslavne rodbine della Torre, namreč Max Sigmund Graf von Thurn zopet postal posestnik ene teh grajščin v nekdanji Slovenjegraški provinciji, v kateri so štirje patrijarhi iz rodbine Thurnov imeli deželno gospodsko oblast.

Max Sigmund Graf von Thurn je naimer grajščino Lehen četrte ure od Slovenjegraškega mesta v starotrški fari ležečo podedoval od svoje tete Marije Charlotte grofinje Schrottenbach rojene grofinje Thurn.

Grajščina Lehen je zdaj fideicomis grofovske rodbine Thurn-Valsassina radoljške linije.

Staritrg pri Slovenjemgradci 4. novembra 1881.

Davorin Trstenjak.

*) Več zgodovinskih črtic o tej provinciji sem uže objavil v prvem letniku leposlovnega in znanstvenega časopisa „Kres“. V drugem letniku jih bom nadaljeval. Pis.